

Заетост и икономически растеж през призмата на демографските промени в България

Ивелина Димитрова-Монева

Employment and economic growth through the prism of demographic changes in Bulgaria: Demographic changes have a significant impact on workforce, consumption, households' income, and respectively, on the state of the country's economy. Maintaining demographic equilibrium can be achieved by restricting emigration, facilitating birth rate through various policies and programs, opening vacancies, improving the standard of living, etc. Increasing employment, achieving high standard of living in the country and positive macro indicators can all lead to securing economic growth.

Key words: employment, development, demographic, migration, economy, Bulgaria

ВЪВЕДЕНИЕ

Демографският проблем е сред най-големите, които стоят пред българската нация. Последиците от него са застаряване на населението, намаляване на раждаемостта, засилена урбанизация, високи нива на смъртност и значителна емиграция към Европейския съюз и други части на света. Това от своя страна влияе върху работната сила, характера на потреблението и предизвиква нарастване на средствата за медицинска и социална помощ. В резултат на това България достигна до демографска криза с дългосрочен характер. Повече от 20 години страната ни има затруднения в демографското си развитие. За поддържане на демографска политика в посока на насърчаване на раждаемостта, на задържане на младите хора в България и на привличането на емигранти в страната, са необходими финансови ресурси и работни места. Това е основание за осмисляне значимостта на демографския фактор в съвременното развитие и на нарастващата роля на човешкия капитал. Те са достатъчен повод за рисковата оценка на настъпилите и предстоящите демографски предизвикателства да задържат развитието и да възпрепятстват напредъка в много други области на обществената и социално-икономическия живот.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Много държави от Централна и Източна Европа се характеризират със замърсена околна среда, слабо развита инфраструктура и относително нисък доход на глава от населението. Разумното разпределение на ресурсите вътре в страната и създаването на стимули за чуждестранни инвестиции, както и предоставянето на международно финансиране за икономическото развитие могат да повлияят положително върху развитието на дадена страна. Най-общо погледнато икономическо развитие представлява нарастване на стандарта на живот на населението. В днешно време все по-често се говори за така нареченото устойчиво развитие. Още през 1987 г. Световната комисия по околната среда и развитие дефинира устойчивото развитие като „развитие, което осигурява потребностите на настоящето поколение, без да подкопава възможностите за задоволяване потребностите на бъдещите поколения“[4]. Устойчивото развитие има различни аспекти – икономически, екологични, управленски, социални. То е преди всичко състояние на икономиката, при което се прилагат безотпадни технологии, използват се възобновяеми суровини и се разчита на рециклирането. В практиката се срещат различни показатели, с които се характеризира нивото на развитие на дадена икономиката, като например брутен вътрешен продукт на глава от населението, структура на икономиката, ниво на функциониране и качество на живот. Нарастването на реалния БВП, спрямо предходен базов период определя икономическия растеж. При наличие на растеж в икономиката се стига до нарастване на заетостта, от там и до по-високи доходи. Всичко това рефлектира върху напрежението от трудовата миграция в страните с излишък на трудови ресурси. В случай, че с бързи темпове се постигне икономически растеж,

това може да предизвика намаляване и дори спад в безработицата и реално повишаване на трудовите възнаграждения.

Социално-демографските промени оказват значим ефект върху заетостта и икономическата растеж. Настоящата демографска ситуация в България е резултат от продължително действие на множество фактори и влияния. Някои от тях са свързани с общи тенденции в демографското развитие на европейските страни, а други – със специфичните особености на историческото, икономическото и културно развитие на страната ни [1]. България се характеризира със силно застаряване и намаляване на абсолютния и относителния дял на населението на възраст под 15 години и увеличаване на дела на населението на 65 и повече години. По данни на Националният статистически институт, делът на населението на възраст над 65 години се увеличава от 16.8% през 2001 г. до 18.5% през 2011 г. В края на 2012 г. лицата на 65 и повече навършени години са 1 395 078, или 19.2% от населението на страната. В сравнение с 2011 г. делът на населението в тази възрастова група нараства с 0.4 процентни пункта, а спрямо 2005 г. увеличението е с 2.0 процентни пункта [2].

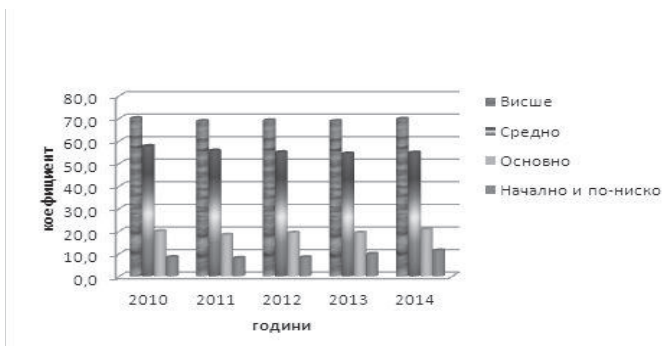
Отношението на броя на лицата в трудоспособна възраст от 15 до 19 г. влизащи в пазара на труда спрямо излизащите от трудоспособна възраст лица на 60 до 64 години показва какво е възпроизводството на трудовите ресурси или така нареченият коефициент на демографско заместване. Той се изчислява в процент. През второто тримесечие за 2014 г. е около 60, тоест на мястото на 100 души, излизащи от трудоспособна възраст, влизат само 60 души – трудоспособни хора. За сравнение в началото на 2001 г. на 100 души излизащи се равняват 124 души влизащи в пазара на труда [8]. Налице е двойно влошаване на този демографски коефициент.

Друг рисков фактор за демографското развитие и заетостта е засилената емиграция през последните години. По отношение на вътрешната миграция за периода 2001 – 2011 г. се проявява ясна тенденция на спад в заселените и изселените от и в градовете и селата, като през 2006 г. спрямо 2001 г. заселените в градовете са с 59922 души по-малко, а изселените са съответно с 59659 души по-малко. В селата през 2006 г. спрямо 2001 г. са се заселили с 36706 души по-малко, а са се изселили с 36969 души също по-малко [7].

Можем да направим извода, че тенденцията се запазва и през 2011 г., като заселените и изселените в/от градовете/селата са близо два пъти по-малко спрямо същите през 2001 г. Това се дължи на ниската раждаемост, високата безработица и търсенето на по-добър живот в други държави.

От гледна точка на броя на българите зад граница, общо за целия период от 2001 г. до 2011 г. в резултат на външна миграция постоянното население на страната е намаляло с 175 244 души [3]. Предвид нелегалната миграция, реално напусналите България са много повече. Определящ фактор за емиграциите у нас е неравновесното състояние на труда и капитала. Неговото значение се подсилва от влошеното икономическо състояние и високата безработица. Основният проблем за емигрантите е възможността да започнат работа след кратък престой в чужбина.

Друг съществен проблем е, че през 2013 г. в България има над 200 хил. души, които не участват в трудовия процес. Това са обезкуражени хора, без професия, особено при трудоспособното население – налице е така нареченият проблем на неработещите. Обезкуражените лица включват лица на 15 и повече навършени години, които имат желание да работят, но не търсят активно работа, защото предполагат, че няма да намерят [6]. Предвид ограничаването на броя на трудоспособните лица се очертават проблеми с повишаване на тяхната средна възраст. Делът на хората с висше образование е недостатъчен в сравнение с целите на Европейския съюз, а броят на неграмотните и лицата с ниско образование е обезпокоително висок. За илюстрация относно заетите лица по степен на образование, може да ни послужи Фигура 1. Самият коефициент на заетост се изчислява като съотношение между броя на заетите лица и населението на същата възраст [9].



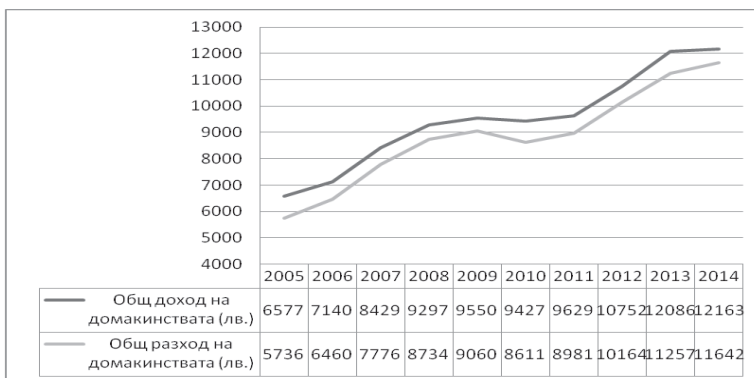
Фигура 1. Коефициент на заетост на лица на 15 и по-вече години, по степен на образование

Източник: <http://www.nsi.bg/bg/content/3996/заети-лица-и-коефициенти-на-заетост-национално-ниво-статистически-райони-области - към 20.06.2015 г.>

От Фигура 1 е видно, че за периода 2010–2014 г. лицата със средно и висше образование най-лесно започват работа. Поради тази причина и коефициентът им на заетост в тази възрастова група е най-висок. Най-нисък е коефициентът на заетост на лицата на възраст 15 и по-вече години, притежаващи начално и по-ниско образование.

В резултат на временната неработоспособност се стига до загуба на населението в трудоспособна възраст. По данни на Националната статистика поради заболявания България губи в рамките на годината около 15 милиона човека дни, което е равно на близо 2 млн. лева брутен вътрешен продукт – реално това е брутна добавена стойност, която не се произвежда. Една не малка част от хората са в неравностойно положение, инвалиди, които трудно се включват в пазара на труда. В тази връзка е създадена Оперативната програма за развитие на човешките ресурси [5], съфинансирана от Европейския социален фонд. Тя е първата оперативна програма стартирана в България за новата финансова рамка 2014 - 2020 г. Стремещт към разкриване на около 400 хил. работни места с висока производителност, с интелигентна заетост и добре платен труд е съпътствано от много затруднения. Един от основните рискове се дължи на това, че отсъстват нужните трудови ресурси, тоест хората не са подготвени да заемат такива работни места. През последните години е налице изтичане на квалифицирана работна сила от България и това е един много сериозен проблем в областта на медицината, информационните и комуникационните технологии, дори в областта на различни професии, изискващи специална квалификация.

Данни на Националният статистически институт показват, че през 2008 г. безработицата е била 5.6%, а през 2013 г. е 12.9% [10]. С влизането в кризисният период голяма част от работещите трудови ресурси са освободени и безработицата трайно нараства. След 2010 г. у нас се наблюдава съживяване на икономиката. Нарастването на потреблението стимулира нарастването на производството. Едно от средствата за финансиране на инвестициите са спестяванията. Те от своя страна са един от главните индикатори, осигуряващ възможността на страната ни да натрупа капитал за бъдещи периоди. Спестяванията обаче се появяват едва след задоволяване на разходите при определено равнище на доходите. Представа за динамичното изменение в общите доходи и общите разходи на домакинствата може да ни даде Фигура 2.



Фигура 2. Динамично изменение на общият доход и общият разход на домакинствата за периода 2005-2014 г. в България

Източник: фигурата е изготвена по данни на НСИ, страници в интернет към 07.07.2015 г.:
www.nsi.bg/bg/content/3218/доходи-на-домакинствата
www.nsi.bg/bg/content/3234/разходи-на-домакинствата

Данните във Фигура 2 показват, че засега доходите изпреварват, макар и с леки темпове разходите на домакинствата в страната. Нарастването на общият доход на домакинствата неминуемо води до нарастване на общият разход на същите за периода 2005 – 2014 г. Основният източник на приходи остава работната заплата, следвана от доходите от пенсии. Що се отнася до разходите, най-голям дял при формиране на общият разход на домакинствата имат разходите за храна и жилище.

Влиянието на социално икономическите фактори върху ценностната система на трудоспособното население въздейства по отношение на неговата мобилност, склонността към създаването на семейства и раждането на деца преориентация от съществуващата сега демографска политика към всеобхватна политика за развитие на населението. Освен пряко въздействие върху репродуктивните нагласи и поведението този род политика включва подходи и мерки за влияние върху заетостта, доходите, стандарта на живот, социализацията на подрастващите, поддържането на подходяща природна и социална среда.

През есента на 2008 г. в много страни в Европа настъпи икономическа криза. Тя доведе до ръст на безработицата, намаляване на приходите от данъци в държавния бюджет и увеличаване на броя на хората, нуждаещи се от обезщетения и помощи. Това допълнително повлия на икономическото развитие на страната ни. За да се положат основите на производителността и иновациите, икономическият растеж и конкурентоспособността се нуждаят от инвестиране в човешки капитал. Изминалата 2014 г. може да се определи като една от най-тежките години за България за последните 15 години. Освен икономическата криза, в страната ни се разви и банкова криза. Нестабилността на икономиката се отрази върху инвестициите, а от там и върху икономическия растеж.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От казаното до тук може да се изведат следните изводи:

➤ Икономиката ни няма здрава основа, която да създаде достатъчно работни места, но и такива, които да продължат да съществуват след кризите.

➤ В резултат на намаляването на общия обем на заетостта може да се достигне до негативен принос в икономическия растеж, защото той е общ резултат от нарастването на заетостта и на производителността. Отрицателният ефект върху икономическия растеж от гледна точка на заетостта може да се компенсира с нарастване на производителността.

➤ Посочените по-горе проблеми в демографското развитие и заетостта очертават дълбоки структурни дисбаланси в икономическото развитие.

➤ Демографското развитие на населението до голяма степен ограничава възможностите на трудовите ресурси като източник на икономически растеж.

През последните години България бавно и трайно придобива характер на приемаща страна. В следствие на демографските промени, на източното разширяване на Европейския съюз и на икономическата и културна глобализация на световно ниво, характерът на миграционната обстановка в България се променя.

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Актуализирана Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030 г.)

[2]. Доклад на Министерството на труда и социалната политика „Актуализирана стратегия по заетостта на Република България 2013-2020г.“, София, 2013 г.

Виж по подробно:

www.mlsp.government.bg/bg/docs/Stratzetost.doc - към 25.01.2015 г.

[3]. Доклад на Министерството на труда и социалната политика „Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България 2012-2030 г.“, София. Виж по подробно:

www.mlsp.government.bg/bg/docs/DEMOGRAPHIC%20STRATEGY_Update.pdf – към 25.01.2015 г.

[4]. World Commission on Environment and Development (WCED), 1987, p.43

[5]. www.eufunds.bg/bg/pubs/7472 - към 25.01.2015 г.

[6]. www.nsi.bg/bg/content/12475/метаданни/наблюдение-на-работната-сила-годишни-данни - към 25.01.2015

[7]. www.nsi.bg/bg/content/3058/миграция - към 20.10.2014

[8]. www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2013_AUIT2RS.pdf към 25.01.2015 г.

[9]. www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/LFS_Methodology.pdf

[10]. www.statlib.nsi.bg:8181/isisbgstat/ssp/fulltext.asp?content=/FullT/FulltOpen/ZB_210_2013_2014.pdf

За контакти:

докторант Ивелина Димитрова Димитрова-Монева, Катедра „Обща теория на икономиката“ СА”Д.А.Ценов” – гр. Свищов, тел. 0895 230 655

email: imoneva@uni-svishtov.bg